

Вістника, ані його невеличка пересилка до Росії для російських властей від самого 1898 р. не могли бути секретом. Значить, в чому ж і кого можна тут було денунціювати? Другі говорили, що заборони здавна добивався дехто з галицьких москвофілів. Знаючи тих людей і їх ненависть до всего, що українське і фонетичне, ми могли-б повірити борше сій поголосці, хоча признаємось, що й вона насуває деякі сумніви. По що придалось би нашим москвофілам добивати ся такої заборони? Аджеж їх надії на здушення українського руху і в Росії і в Галичині при помочи заборон чейже вже розбили ся. А їх власним виданням (сего року вони почали під фірмою Гал. руської Матиці видавати й свій журнал по програмі більше-менше такій, як Вістник) заборона нашого видання в Росії не допоможе нічогоісінько, як не поміг би їм навіть упадок Вістника в Галичині. А вкінці, що найважніше, така заборона, по нашій думці, далеко більше шкодить повазі і впливови Росії за границею, ніж їй можуть допомогти всякі заграничні рептілки, щедро оплачувані рублями і дуже часто, усердні не по розуму. Значить, що до правдивих мотивів заборони ми не можемо сказати нічого певного. Що вона не приносить чести, ані не причинить слави тим російським властям чи особам, що були її авторами, се одно по нашій думці зовсім певне.

Ів. Франко.

## II. Про нашу літературну мову.

В останній книжці „Записок Наукового Тов. імени Шевченка“ (кн. ХІІ ст. 7,<sub>4</sub>) була коротенька згадка про цілий ряд статей „Въ справѣ народного языка“, друкованих у „Дѣлѣ“ 1900 року (чч. 124—140) і підписаних „Н.“ Рецензент „Записок“ торкнувся тих статей зовсім побіжно, — тим часом вони варті ширшої уваги, бо вийшли не з-під дилетантського пера. В авторі видно тямущого філльола, а через те спорити ся проти нього і варто, і можна, бо єсть надія, що він згодить ся покинути деякі свої погляди, коли йому хто доведе певними доказами, що вони неправдиві. Але я не думаю тільки спорити ся проти нього, — навпаки! в значній мірі я охоче радий підписати ся під його думками.

Зовсім справедливо завважає д. Н., що сучасна літературна російська мова не може імпонувати жадному фільольови і не може брати ся за вразок. Возьмімо хоч би російську правопись. Вона ніби етимологічна, але тільки „ніби“. Чому, приміром, пишеть ся „богачъ“, а не „богачь“? Чому „змѣй“, а не „змѣй“? (бо коли пий=пей, то і змий=змей). Чому „пѣсокъ“, а не „пѣсокь“? Всіх таких псевдоетимологій російської правописи не перелічити, — і не диво, що найкращі російські фільольоги заходять ся тепер коло того, щоб зовсім кинути псевдоетимологічну правопись, а завести хоч яку-небудь, та фонетичну. От уже цілий рік засідає в Москві фільольогічна комісія, де голова — відомий славіст і заслужений професор Московського університету Р. Хв. Брандт, а учасники — теж спеціалісти фільольоги, звісні і в Австрії як співробітники Ягічєвого Archiv für slavische Philologie; окрім них у комісії засідають найкращі московські педагоги, що вважають етимологічну правопись за велику перепону для освіти. Найголовніші вимоги, які вставила комісія, от які: 1) викинути ъ, 2) викинути ъ, 3) викинути і, а сиріч писати и (в сполученнях ий, ия, ие і т. н.). Як буде проєкт реформи зовсім вироблений, то зашлеть ся до Петербурської Академії Наук, що очевидно теж прихильна реформі і принаймлі се мені напевне звісне про А. Шахматова, Хв. Корша і Філ. Фортунатова (все, як бачимо, великі поваги фільольогічні!) Може тоді, як Росія заведе фонетику, то й галицькі москвофіли порозумнійшають, а поки що, за своїм неуцтвом, не вміють етимологічно написати навіть власного прізвища (от і д. Н. зазначає, що навіть такі „столпы“ твердоязичия, як Луцик і Дудикевич, підписують ся, мов неписьменні: „Луцыкъ“ і „Дудыкевичъ“).

Так само справедлива гадка д. Н., що російська термінологія, як на фільольога, одна з найгірших між усіма словянськими. А винні в сьому „историческіи начала“, — вплив од чужої мови, од церковно-словянської. Церковно-словянська (старо-болгарська) мова має інакші фонетичні таї морфологічні закони, ніж руська, а до того всього вона сама багато кувала слів таких, що були невірним наслідунком грецьчини; звідти-ж і пішли усякі „дательні“, „именительні“, „винительні“, „родительні“, „множественні“ і т. н., які звучать зовсім погано в російській мові, і не дурно проф. Брандт радийший був би, щоб замість ціх незграбних термінів росіяне говорили „давательный“, „назывной“, „множное“ іт. н.

Ба навіть таке слово, як „путешествіє“ (*ὁδοπορεία*), без якого літературна російська мова ступіня не ступне, — воно хіба не прикро вражає фільольога? Той самий проф. Брандт (пам'ятаєть ся, 1883-го р., в „Извѣстіяхъ Нѣжинскаго Лицея“) казав, що навіть чуже слово „вояжъ“ (*voyage*) менче ріже вуха фільольогови, ніж „путешествіє“, яке до всього того й не точне, бо щож то за „шествіє“ — їздити верхи („путешествовать верхомъ“), пароплавом („путешествовать на пароходѣ“\*) і т. и.? Правда, коли казати загалом, то російська літературна мова з її церковно-словянською замішкою являєть ся точною і багатою, — тільки-ж вона могла-б бути і такою самою точною і так само не менче багатою, як би була витворювала нові слова способом рідним, народньо-великоруським; ота термінологія в душі чисто великоруським була-б і для Українців найзрозумілійша, а для великоруського простого люду і поготів. Тим часом що-ж ми бачимо? І Толстой, і Достоевський печатно засвідчили, що літературної російської мови великоруський селянин не розуміє, або — як кажуть — розуміє з пятого на десяте. І се не тому, що він — сказати-б — не второпає самих ідей, які висловлюють ся літературною російською мовою. Ні! зовсім ні! „Словарь живаго великорусскаго языка“ В. Даля виразно показує, що народня великоруська мова має свої власні, дуже гарні абстрактні слова (і не одно з них, скажу дорогою, дуже добре придалось би і для нашої мови), а коли селянин-Великорус не розуміє інтелігентної, літературної мови, дак се — коли поминути її антирусський синтаксис\*\*) — виходить тільки через те, що її напхано чужою, давньою церковно-словянщиною та напаківано в ній нових слів, переложених з французького і німецького способом знов таки церковно-словянським (напр. „влияніє“ — *Einfluss*, *influence*; як би по великоруськи, то мало-б бути хіба „вливъ“, „вливка...“). Так от, коли самим Великорусам біда з їхньою сучасною літературною мовою, то нам ще більше треба її стерегти ся і не позичати у неї її церковно-словянської термінології. З чисто-великоруської мови, навпаки,

\*) Великоруський селянин, коли не начитаний, слова „путешествіє“ не знає, а каже: „путь“, „дорога“, „подорожжє“. — По грецьки немає неточности в *ὁδοπορεία*, бо *πορεύεσθαι* значить і ходити і їздити.

\*\*) Синтаксис російської літературної мови, а ще більше її фразеологія — зовсім не великоруські, а чужинські (переважно французькі). У простого великоруського народу складня і фразеологія близькі до нашої, русько-української.

нам можна було-б понабирати багацько дуже доброго материялу, дуже добрих термінів. От було-б гарно, коли-б хто основно переглянув Словарь Даля і повиписував звідти все те, що могло-б і нам знадобити ся!

Роблю дрібні поправки до уваг д. Н.—а про російську мову\*). „Или“ має наголос на першій и; „или“ можна казати тільки в віршах. І „созижду“ тепер Росіяне не кажуть, ані пишуть, — пишуть тільки „создамъ“.

Що до мови русько-української, то д. Н. робить чимало справедливих заміток, проти яких, очевидно, й опирати ся нема чого. Напр. він доводить, що „звук“ — одно, а „згук“ — друге, і що „любовні згуки“ бувають не у ідеально закоханих людей, а хіба у паниць, або у котів. Він підкреслює, що не треба писати „речинець“, а треба „реченець“, не „дійсно“, а „дійсно“, бо се слово повстало із „донісно“. (Додамо, що там на Україні, де в вимові одрізняють тверде і од м'якого ії, там вимовляють се слово твердо: „дісне“; а де заховались дифтонги, там кажуть „дуйсне“). Тільки-ж тих точок, в яких я згоджуюсь із д. Н. або в яких розходжу ся з ним не сильно, я й не торкатиму. Натомість завважу от що.

Д. Н. обстає за активними причасниками, хоч вони в живій мові або померли, або помирають (за винятком декількох десятків, що мають характер прикметників); силуючись оживити причасники, д. Н. каже, що без них мова „знемовлячить ся“; а „що в стилі науковім, в термінології без причасників і ступнем не ступити, річ загально звісна“. Згоджую ся, що без причасників обходити ся не вигідно; тільки-ж біда, що в живій розмові вони — кажу — або померли, або вмирають, а колись — видко — і зовсім повимирають; в такому разі всі ті наші писання, де густо нашіпано причасників, будуть для пізнійших поколінь мертвецькими писаннями і вражатимуть їх так само погано, як погано вражає нас тепер *dativus absolutus*: „наступившу же четвергу“. Щиронародня мова (маю на оці морфологію, синтаксис і фразеологію) змінюється не швидко, а книжна, письменська, через свою штучність, стає застарілою вже для третього, четвертого покоління. Візьміть ті великоруські пісні, що їщ позаписував мало не триста тому літ

\*) Це вже в статі: „Хто пестрить язик?“ (Діло 1900, ч. 195—196), де показано, що польонізми сіють не народовці, а москалефіли.



Англїєць Ричард Джемс; — вони і зараз читають ся залюбки, бо так мало одривняють ся од сучасних! а візьміть якого-небудь Державина, що не має ще й сто год, як він помер, а вже його мова дихає мертвеччиною навіть для інтелігентів. Виходить: хто бажає, щоб і нащадки могли його читати, нехай держить ся морфології, синтакси і фразеології чистісїнької народньої; а хто такої претензії не має, нехай собі пише, як йому зручнїйше. Міні думається, що особливо поети і белетристи повинні не одхиляти ся од народньої мови ні в чому ані на гич, бо коли в них ми знаходимо щось мертво, то не радо їх читаєм і часто не дочитуємо навіть до кінця. Що-ж до творів наукових, то вони взагалї мають лиш тимчасову вартість, до всього-ж того у них — спеціальний, вузький круг читачів, яких не злякає жадна мертвість у мові: а через те в наукових писаннях може й можна дєржати ся трохи штучної, та за те точної і вигідної мови. А краще було-б, щоб і в науці писати зовсїм так, як говорить народ!

Боронячи чистоту мови д. Н. нападаєть ся на те, що остатніми часами в нашу літературну мову заходять слова французькі, німецькі і нічі. (До німецьких, здаєть ся, він має більше ласки, бо, наприклад, сам пише: „помада з їрайзлєрнї польської“. А ну, чи вгадає хто з українських читачів, що то за „їрайзлєрня“?) Споміж слів французьких йому особливо немиле „фабліо“, і він радить, щоб писати „баснь“. Тільки-ж „баснь“=fable, а не fabliau. Се остатнє слово — по нашому „вигадка“, — в тім технічній значінню, яке надає сьому слову народ. Але терміну fabliau нам нема чого кидати, бо то технічний, загально-європейський термін, і не дурно всі європейці його пишуть і вимовляють на архаїчний лад, з і, тимчасом як сучасна французька форма буде fableau (з е, що не читаєть ся).

Приросток архи, який ми бачимо в грецьких словах (архирей, архидиякін, архангел і т. и.), д. Н. уважає настільки нечастим у нашій мові, що неохоче дивить ся, коли хто-небудь звязує грецьке архи з словами руськими. Я-ж думаю, що в сїй справі фільології навіть голосу не повинні мати: се справа не в області фільології, а в області індивідуальної писательської творчости і психології, і ми не сьміємо деспотично її обмежати. Коли людина знає, яка єсть єрархічна ієрація між „ангел“ і „архангел“, між „єрей“ і „архиєрей“, між „диякон“ і „архидиякон“, то хиба-ж не самі собою лїзуть на язик анальоґічні вирази

і для слів руських? Наприклад, давно-давно вже на Русі існує вираз: „пастир“ і „архипастир“, і всі його розуміють; а коли так, то метафорично ми сміємо прикладати тє „архи“ і до всякого инчого слова. Напр. „хоч і він добрий, та ти — архидобрий“; „всі ви — розбійники, а він — архирозбійник“; „се поважна справа, а на нараду поприходили самісінькі архиосли“ і т. п. Всякі такі речення ми можемо чути мало не що дня і, хоч вони справді гібридні (як зазначає д. Н.), та в них є багато вимовности, виразистости, — і нашої фільольогічної заборони ніхто не схоче слухати ся.

Внішний, зовнішний. Д. Н. одкидає другу форму („нешасливу і непотрібну“) і дозволяє тільки першу. Коли-ж „зовнішний“ говорять і в народі! Вона, очевидно, відповідає російській формі „внѣшній“. Народ говорить ще „надвірній“ (пор. ще у Івана Вишенського: „надворная наука“ = вишня, себто світська наука). Слово „внутрішній“ не подобається д. Н.—ові через те, що, коли сказати „внішний і внутрішній“, то виходить нелюбе римовання, — через те краще було-б казати „внутренний“. Я знаю тільки слово „внутрішній“ з наголосом на у, — отже-ж воно не римується „внішний“, і ніякого нелюбого римовання не виходить.

„Новочасні писателі безмилостно викидують іменно, а як віддати німецьке *nämlich, namentlich* — сього не скажуть“. Нащо зовсім викидати наше рідне „іменно“, того не знаю і я; але знаю, що замість „іменно“ я частіше чув і читав: „а саме“. Кому більше до вподоби „іменно“, нехай пише „іменно“; хто-ж більше звик до „а саме“, той нехай собі пише „а саме“, — се нікому не шкодить.

„Се лежить в природі людській“. На думку д. Н. не можна казати „лежить“. Чому? Адже се дозволена метафора. Так само ніхто деспотично не звелить другому казати неодмінно: „у мене є на серці велике горе“ замість „у мене лежить на серці велике горе“, коли той другий захоче висловитись картинно.

„Кошунствовати, чисто російське слово = витворяти мов несамовитий“. Ні, не=, бо „кошунствовати“ = „блюзнити“, і воно не „чисто російське“, а церковно-словянське слово.

„Люд і народ“, „людовий і народий“. Д. Н. бажав би, щоб „народ“ значило тільки „natio“, а „люд“ — *populus*, *δῆμος*, і щоб, напр. замість „народня школа“ казати „людова школа“. Навряд чи се річ можлива; „люд“ значить попросгу „люди“. Кажуть: „він сумує, нудить світом, блукає левадами, де люду

не видно“ (се значить: „де не видно жадної людини, де не видно людської душі“); „було там усякого люду: і панів і мужиків“, „і бідний, і багатий люд“ і т. и. Простий народ так і зветь ся „простий люд“, „бідний люд“, „сільський люд“, „робочий люд“, „невчений люд“, а через те інтелігенція зветь ся „вчений люд“; „люд християнський“ = всі християни. Прикметник „людовий“ мені аж вуха ріже, дарма що я польську мову знаю з дитинячих літ. От, написавши сі слова, я захотів зробити спробу і вдався до першої-ліпшої сільської жінки, яку побачив. Питаю: „Що воно таке: „людовий?“ — „А це — що з льоду... з криги“. — „Та ні! от приміром: людові вчителі“. — „Людоїди...?!“ Розумієть ся, що коли у вас у Галичині не тільки інтелігенти, а й простий народ скрізь говорить „людовий“, то пишть собі сєє слово на здорове. Тільки-ж дозвольтє й нам-Українцям держати ся свого слова „народній“, — єдиного, яке ми розумієм. Д. Н. гадає, що термін „народ“ в розумінню „простий народ“ ми взяли з російської мови. Не варто суперечити ся про те, звідки взяли, а треба тільки зазначити, що сього слова тримають ся скрізь по цілій Україні. Значівне *δημος* чи *ὄχλος* бувало в слова „народъ“ іще й у стародавній Болгарії: *каї ѣдаѹмаζон ої ѻχλοι* = „и чюдяхуся народи“.

„Малодушність“ змінюють зовсім непотрібно і нещасливо на „дрібнодухість“. Се-ж не сіпоніми. Малодушний — се той, у кого або в кім мало духу, відваги = *muthlos*. Дрібнодухий — се той, у кого дух дрібний, або й низький, більше *kleinlich*, *kleinlichmüthig*, ніж *kleinmüthig*.

Хороше людове слово „одвітливий“ — *verantwortlich* (зам. одвічальний). Навряд, щоб воно значило *verantwortlich*. Я чував слово „одвітливий“ тільки в розумінню: „той, хто охоче відповідає“. „Неодвітливий“ = неохочий на одповіді, мовчазливий, понурий, *ungesprächig*. Одвічальний редактор може бути страх який неодвітливий.

Писати „побут“ (з у) замісь „побит“ уважає д. Н. забавкою ділетантською. Се несправедливо, бо й народ говорить „побут“ (хоч подекуди чуєть ся й „побит“), а не самі якісь ділетанти. Хтів би д. Н., щоб *Vergessenheit* звала ся по нашому забуток, а *altes Denkmal* — забиток. Не чув ніде я того слова „забиток“, та мабуть, як би де вчув, то подумав би, що мова йде про цвяха або кілок, забитий у стіну чи в землю. Аналогічне скажу й про

„добиток“ (зам. добуток), бо, наприклад, недобите військо зветь ся „недобиток“.

Сяєво (пор. зарево, марево, печево) не є витворене слово, як думає д. Н., а живе, народне, напр. сяєвом зветь ся золотий або срібний ореол на іконах. Глагол „сяяти“, який д-ві Н. не подобаєть ся через свою ніби льокальність, иноді більше придаєть ся, ніж „сняти“, а саме в формі „осіяний“, бо „осіяний“ (з яким наголосом?) мабуть ніде й не говорять.

Справозданє — се слово мов бурян. Справді, негарне слово, та навряд чи пощастить нам його виперти. Д. Н. радить узяти натомісь слово „звіт“ = **извѣтъ**. Не можна, бо звичайнісінько слово „извѣтъ“ (воно-ж єсть і в російській мові) значить „донос“, „денунціяція“. Мені доводилось разів мабуть в двоє чувати непогане слово: „звідомленне“ як „узвідомленне“ (з наголосом на і) — од парубка, що знав і російську мову. Я спитав у нього, як сказати по російськи оте „звідомленне“: — то він мині сказав: „Отчеть“. (Речення було таке: „пішов на звідомленне до хазяїна“). Справді: чому-б не писати, наприклад, „звідомленне про нову книжку“, „звідомленне з діяльності товариства“?

На думку д. Н. „себто“ не значить „то єсть“, а значить *etwa, annäherungsweise, beinahe*. Отже-ж ні! = чистісіньке „то єсть“! Напр., „пять копійок, себто десять шагів“, — нічого точнійшого бути не може. Коли д. Н.—ові здаєть ся інакше, дак се тільки через те, що в Галичині се слово не вживаєть ся.

Цьоця і тета. Єсть іще й посередня фонема: „тьотя“. Отсе „тьотя“ — сгук для фільольогів! З одного боку здаєть ся, що ся фонема — російська, бо наше **е** змінюєть ся в **о** звичайно тільки по **ж, ч, ш** та по **й**; та з другого боку не можна забувати, що єсть непозичені українські фонemi: „льону“ і „льоду“, де звук **ьо** тожсамо не легко піддаєть ся витолкуванню. Академик Шахматов (в „Исследованияхъ въ области русской фонетики“) схиляєть ся до того, що можна добачити і в „тьотя“ органічно-українську фонему. Ну, та краще буде покинути се питання непорішеним.

„Котрий, який і що“. На думку д. Н., усі три отсі заіменники рівнозначні. Не беру ся судити про Галичину, але про Україну скажу, що в ній таки сильно розрізняють ся два отсі заіменники: „котрий“ = „який між иншими“, „який споміж инших“. Возьмімо хоч би речення: „Позабрав яблука, котрі були вже добрі“ = „позабрав ті споміж яблук, які були



вже добрі (себто не всі)“. Коли-ж скажемо: „Позабрав яблука, що були вже добрі“, то се значить, що всі яблука були добрі. Що до „який“, то воно займає середину між „котрий“ і „що“ і не має в собі такого різкого одтінку. Коли скажемо: „позбрав яблука, які були вже добрі“, то звідси не видно, чи всі вони були такі, чи тільки деякі споміж них.

Отож і всі закиди, які я мав поробити д. Н—ові; нехай він міні вибачить, що я не цитую сторін книжок, про які згадую: се тому, що пишу оці рядки не в кабінеті, а в дорозі, де нема жадних книжок фільольогічних під руками. Та сподіваюся, що д. Н. повірить мені і без цитат.

Звенигородка в Київщині 15 27 юля 1901.

А. Крипський.

### III. Московська ластівка на Галицькій Русі.

Літом сього року вийшла у Львові книжечка пз. Червоно-русскіе отзвуки, стихотворенія Д. Н. Вергуна. Львовъ 1901. 8<sup>о</sup> стор. 143. Отсей томик поезій — бодай по думці видавців, себто „Литературнаго кружка при галицко-русскомъ студенческомъ обществѣ Другъ“ у Львові, має мати епохальне значінє, має бути початком нової літератури чи радше нового відламу „общерусской“ літератури, має доказати, „что Червонная или Галицкая Русь производитъ не однихъ только „украинофильскихъ“ или „русько-украинськихъ“ поетовъ, пишущихъ на языкѣ Шевченка, но и пѣвцовъ общерусскихъ, выливающихъ свои звуки и на языкѣ Пушкина и Гоголя“. Доказати сю аксіому для видавців чомусь дуже важно, бо для сього вони хапають ся аж фальшованя фактів. Вони з натиском повторяють, „что усвоеніе общерусскаго литературнаго языка вовсе не трудно для галицкаго малоросса, хотя бы ему и не приходилось жить въ Россіи, а въ уголкѣ русско-й земли, гдѣ каждая общерусская книжка считается чуть ли не клеймомъ государственной измѣны Австріи. Правъ былъ Б. А. Дѣдицкій, издавъ въ 1866 году брошюру: „Въ одинъ часъ научить ся малороссу по русски“. Бідні видавці забувають, що на сей доказ треба було таки ждати від 1866 аж до 1900 р., значить, що